

О. В. Симоненко

НАРИС УКРАЇНСЬКОГО САРМАТОЗНАВСТВА

Стаття містить аналіз вивчення сарматів Північного Причорномор'я від часу перших знахідок сарматських пам'яток до сьогодення. Автор пропонує розглядати розвиток українського сарматознавства у двох напрямках: польові дослідження та теоретичне узагальнення археологічного матеріалу. У статті подана історія знахідок пам'яток сарматської культури та аналіз поглядів провідних вчених на різні проблеми сарматської археології.

Ключові слова: стаття, монографія, сармати, сарматська культура, Північне Причорномор'я, Україна, кургани, поховання, хронологія.

Степ і частина лісостепу території сучасної України в II ст. до н. е. — IV ст. н. е. були місцем мешкання численних сарматських племен, що хвиля за хвилею просувалися сюди зі сходу. Сарматська проблематика є одним з провідних напрямків досліджень українських та закордонних археологів.

Так склалося, що пам'ятки сарматів на теренах сучасних України і Молдови, що в археологічній номенклатурі мають назву Північне Причорномор'я, були предметом штудій нечисленних дослідників¹. Історія українського сарматознавства пов'язана з іменами Т. Г. Оболдуєвої, Є. В. Махно, М. І. Вязьмітіної, О. В. Симоненка, М. Б. Щукіна, В. І. Костенка, О. М. Дзиговського, М. М. Фокеєва — на жаль, продовжити цей список наразі важко. Сарматів

1. Тут наведено лише прізвища дослідників, чії праці залишили помітний слід в українському сарматознавстві. Публікації іншими авторами сарматських поховань або окремих знахідок є у списку літератури.

Молдови фундаментально вивчали Е. А. Рікман та В. І. Гросу.

Свого часу (Симоненко 1999, с. 15—16) я проаналізував періодизації історії вивчення сарматів Північного Причорномор'я, запропоновані колегами (Костенко 1983, с. 8—10; Гросу 1988, с. 10—13; Дзиговський 1987, с. 19—20), і зазначив, що підставами для них були як певні історичні події, так і зміни у якості наукового знання. Труднощі виділення останніх, на мою думку, полягають в тому, що археологія (й сарматознавство як її складова частина) знаходиться у стані безперервного розвитку. Головним чинником при цьому є археологічний матеріал, що постійно прибуває. На певному етапі кількість переходить у якість, і, таким чином, періоди накопичення та систематизації археологічних джерел змінюються періодами їхнього теоретичного осмислення (Симоненко 1999, с. 15). Тому вивчення сарматів Північного Причорномор'я слід розглядати в двох напрямках — історія археологічних досліджень та історія теоретичних розробок.

Археологічні дослідження сарматів Північного Причорномор'я. Вперше сарматські старожитності було випадково знайдено 1840 р. біля с. Смольянинова на Сіверському Дінці. У складі знахідки — золоті прикраси ранньосарматського часу: фібула-брошка, сережка та нашивні платівки (Архів ПМК РАН, спр. 317, ар. 110). Згодом, у 1864 р., також випадково був знайдений комплекс коштовних речей біля с. Стара Осота на Кіровоградщині (Кат. III АС, № 64—65), у 1873 р. — ще багатша знахідка в с. Петрики неподалік Старої Осоти (Бобринській 1889, с. 134).

З початком польових досліджень у другій половині XIX ст. почали з'являтися і сармат-

ські пам'ятки. Вперше вони були досліджені Д. Я. Самоквасовим біля с. Яблунів на Черкащині (Самоквасов 1908, с. 115—121) у 1876 р. Далі можна назвати розкопки І. Зарецького в с. Лихачівці (Зарецький 1888, с. 242) та Ю. Щербачова в с. Мануйлівці (Щербачев 1894, с. 39—42) на північному сході України, роботи М. Є. Бранденбурга в Пороссі (Краснопілка, Кагарлик, Бурти та ін.) та Донбасі-Приазов'ї (Слов'янськ, Мелітопіль, Маріупіль, ст. Саргана та ін.) у 1890—1891 рр. (Бранденбург 1908, с. 162—164, 181—185, 193, 268), О. О. Бобринського біля сс. Цвітна та Журівка (ОАК 1898, с. 88—89), В. В. Хвойки біля с. Райгород у басейні Тясмину (Ханенко, Ханенко 1900, с. 10).

На початку ХХ ст. масштабні розкопки в сучасних Луганській, Донецькій та Харківській областях здійснили В. О. Городцов (Городцов 1905, с. 226, 232—241), Є. П. Трефільєв (Трефільєв 1905, с. 135—138), О. М. Покровський та ін. (Селимівка, Мечехолове, Переїзна, Сватова Лучка, Нижня Дуванка). Групу сарматських пам'яток у Подніпров'ї біля сс. Афанасівка, Сужене, Хорошево, Котовка, Богодар відкрив Д. І. Яворницький (Костенко 1983, с. 10). Тоді ж були випадково знайдені коштовні прикраси кінського спорядження в м. Старобельську (Спицын 1909, с. 27—28) та в балці Янчокрак (Гущина 1969, с. 43—51).

З причин, що не стосуються археології, польові дослідження в Україні відновилися лише в 20-ті роки. Були відкриті сарматські поховання біля сс. Нецерекове (Луцкевич 1952, с. 136—141), Нові Санжари, Кантемирівка, (Рудинський 1927, с. 144—150; 1931, с. 127—156). У 1929 р. біля с. Балакліє були випадково знайдені срібні фалари, подібні до старобельських та янчокрацьких. Протягом 1930—1935 рр. пам'яток сарматів досліджили О. О. Міллер на будівництві Дніпрогесу (Симоненко 2000) та В. Н. Даниленко в с. Новопилипівка (матеріали не видані), кілька поховань були відкриті експедицією Б. М. Гракова на Нікопольському курганному полі (Граков 1962, с. 56—113).

Відновлення археологічних досліджень сарматів у повоєнні роки в Україні почалося розкопками відомого Молочанського могильника. Спочатку Т. Г. Оболдуєва біля с. Новопилипівка 1947 р. дослідила курган з діагональним похованням воїна (Оболдуєва 1952, с. 43—47), а протягом 1951—1952 рр. експедицією під керівництвом О. І. Тереножкіна біля Новопилипівки, радгоспу Акермень та навколишніх сіл (Троїцьке, Шевченко, Долина) був досліджений великий курганний могильник I — першої половини II ст. н. е. (Вязьмітіна, Іллінська, Покровська, Тереножкін, Ковпаненко 1960, с. 22—135). Тоді ж Є. В. Махно розкопала 20 курганів такого ж могильника біля с. Усть-Кам'янка (Махно 1961, с. 14—39). Так у степовій смузі України було започатковано масштабні дослідження курганів, пов'язані зі спорудженням во-

доймищ і зрошувальних систем, що дали головну масу сарматських пам'яток.

У Донбасі-Приазов'ї Ворошиловградською та Донецькою експедиціями ІА НАНУ (І. О. Писларій, С. Н. Братченко, М. М. Чередниченко, О. С. Біляєв), Донецького університету (А. О. Моруженко, Т. А. Шаповалов) та музею (С. І. Татаринов) досліджено близько 80 поховань II ст. до н. е. — I ст. н. е.

Степ та частину лісостепу по обидва береги нижньої течії Дніпра досліджували експедиції Дніпропетровського університету (І. Ф. Ковальова, В. І. Костенко, В. А. Ромашко) та музею (Л. І. Крилова), ІА НАНУ (Б. М. Мозолєвський, В. О. Круц, Д. Т. Березовець, Д. Я. Телегін), Кіровоградського педагогічного університету (Н. М. Бокій), Криворізького музею (О. О. Мельник). Серед найбільш значних відкриттів у цьому регіоні варто назвати дослідження експедицією ДНУ впродовж 1973—1974 р. Підгороднянського могильника I—II ст. н. е. та досліджування В. І. Костенком в 1983—1985 рр. Усть-Кам'янського могильника, роботи на якому почала Є. В. Махно 1951 р. Загалом в Надпоріжжі досліджено більш ніж 150 поховань II ст. до н. е. — першої половини IV ст. н. е.

На півдні України в межах Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей та в Криму більше 100 поховань II ст. до н. е. — III ст. н. е. досліджено експедиціями ІА НАНУ (О. М. Лесков, О. І. Тереножкін, В. І. Бідзіля, А. І. Кубишев, Г. Л. Євдокимов, О. В. Симоненко, Є. В. Черненко, В. В. Отрощенко, Ю. Я. Рассамакин, Г. Т. Ковпаненко, В. І. Фоменко, І. М. Шарафутдінова, О. Г. Шапошникова, В. М. Корпусова, А. О. Щепинський), Миколаївського та Херсонського музеїв (В. І. Нікітін, І. Д. Ратнер). Серед найбільш яскравих знахідок — поховання вищої знаті в Ногайчицькому кургані (1974 р., А. О. Щепинський), Соколовій Могилі (1974 р., Г. Т. Ковпаненко), біля с. Весняне (1992 р., О. В. Симоненко).

На заході України сарматські пам'ятки досліджено у верхній течії Дністра біля сс. Острівец (Смішко 1962, с. 54—70), Ленківці (Мелюкова 1953, с. 60—63), Киселів (Винокур, Вакуленко 1967, с. 126—131). Протягом 1984—1993 рр. роботами експедиції Вінницького обласного музею (Б. І. Лобай, В. М. Загоруйко) на вододілі середньої течії Дністра та Південного Бугу відкритий невеликий аристократичний некрополь (поховання біля сс. Северинівка, Пороги, Писарівка, Гордіївка).

Наприкінці минулого століття великі дослідження провадилися в пониззях Дунаю і Дністра експедиціями ІА НАНУ (І. Т. Черняков, Л. В. Суботін, О. В. Гудкова) та Одеського археологічного музею НАНУ. Тут, а також в Молдові між Дністром та Прутом відкрито більш ніж 500 сарматських поховань I—IV ст. н. е.

Всього в Північному Причорномор'ї до початку XXI століття було відомо 1256 поховань

та окремих знахідок сарматської культури (Симоненко 1999, с. 8).

Вивчення питань історії та культури сарматів Північного Причорномор'я. Вперше історія сарматів стала предметом інтересу засновників російської історичної науки В.К. Тредіаковського, М. В. Ломоносова, В. М. Татищева та ін.¹ В. М. Татищев та Н. М. Карамзін вважали навалу сарматів головною причиною падіння Скіфії (Татищев 1962, с. 137, 233, 242; Карамзін 1903, с. 25). Цю ж лінію характеризують дослідження антикозавців та лінгвістів П. І. Шафарика, В. В. Латишева, Ф. Брауна, Е. Міннза, археологів Д. Я. Самоквасова та О. О. Бобринського.

Першою спробою узагальнення тогочасних історичних і археологічних джерел по сарматах Північного Причорномор'я стали фундаментальні роботи М. І. Ростовцева (1918; 1925). Він виділив два етапи розвитку сарматської культури: покровський (V ст. до н. е.) та прохорівський (IV—III ст. до н. е.) (Ростовцев 1918а, с. 25—39). Дослідник вважав початком проникнення сарматів до Північного Причорномор'я кінець IV ст. до н. е. Далі (у другій половині III ст. до н. е., на думку М. І. Ростовцева) сармати заселили Кубань, азійський бік Боспору та Середню Наддніпрянщину.

У 1920—1940-і рр. на базі вивчення значної кількості сарматських пам'яток Приуралля, Поволжя та Кубані було створено кілька варіантів періодизації сарматської культури (Рау 1927, с. 65; Смирнов 1947, с. 75—76; Граков 1947, с. 100—122).

Першу спробу аналізу причорноморських пам'яток було зроблено Т. Г. Оболдуевою (Оболдуева 1948). На жаль, цю роботу так і не було опубліковано.

Рукопис Т. Г. Оболдуевої складається з двох розділів: історико-археологічного дослідження (34 с.) і археологічної карти (42 с.). У першому автор проаналізувала наявні письмові джерела, починаючи з даних Геродота і Гіппократа про савроматів і закінчуючи працями Плінія Старшого і Юлія Капітоліна. Правда, цей аналіз багато втрачає від відсутності даних Йосипа Флавія, Флавія Арріана, Амміана Марцелліна, Діона Хризостома і багатьох інших античних авторів. У цілому, Т. Г. Оболдуева надала першу в радянській археології добірку даних античної писемної традиції про сарматів Північного Причорномор'я.

Аналізуючи історію дослідження, Т. Г. Оболдуева торкнулася робіт М. І. Ростовцева, П. Рау, Б. Н. Гракова. Згідно з науковими уявленнями того часу, вона критикувала гіпотезу М. І. Ростовцева про послідовні хвилі сарматських міграцій зі сходу і його погляди на різницю між

савроматами й сарматами. Т. Г. Оболдуева була прихильником спільності савромато-сарматської культури і послідовних стадій її розвитку. Зараз відомо, що мав рацію саме М. І. Ростовцев.

Головним здобутком Т. Г. Оболдуевої є дослідження археологічних пам'яток сарматів та їх карта. Тут зібрані дані про всі відомі на той час в Україні поховання і випадкові знахідки загальним числом 46 пунктів. За обрядом дослідниця виділила три типи поховань: діагональні в квадратних ямах, у видовжених ямах головою на південь і такі ж головою на північ. Перші два типи тоді здалися переважаючими (тепер з'ясувалося, що це не так). Дуже коротко Т. Г. Оболдуева проаналізувала поховальне начиння, зосередивши увагу на хронології пам'яток. На жаль, її датування частини поховань виявилось хибним (Симоненко 1999, с. 22).

Початком проникнення сарматів на територію сучасної України Т. Г. Оболдуева вважала кінець III — II ст. до н. е. Вона побачила зв'язок причорноморських і поволзьких пам'яток перших століть нашої ери і абсолютно вірно обмежила сарматизацію античних центрів суто культурними проявами (запозичення одягу, прикрас, деяких речей побуту); слушно підкреслила, що взаємини лісостепових племен півночі з сарматами базувалися на данницьких відносинах, забезпечених силовою перевагою кочовиків. В цілому, спроба Т. Г. Оболдуевої створити історико-археологічний нарис сарматської культури України відповідає тодішньому рівню археологічного матеріалу. Великою цінністю є зібрані нею матеріали зі старих розкопок, почасти втрачені зараз.

Важливим кроком вперед стала стаття К. Ф. Смирнова (1954, с. 196—219). Там він зауважив, що вивчення сарматів Північного Причорномор'я є «самою насущною задачею» сарматознавства (Смирнов 1954, с. 214) і водночас підкреслив, що територія сучасної України найменш вивчена. Розгорнуті положення своєї теорії проникнення сарматів Північного Причорномор'я він виклав у статті (Смирнов 1971, с. 191—196) та в останній монографії (Смирнов 1984).

У цій книзі наведені добірка ранньосарматських пам'яток України, їхній аналіз і датування. На жаль, не всі вони визначені вірно (Полин, Симоненко 1990, с. 79—93; 2012, с. 155—176). За К. Ф. Смирновим, епізодична інфільтрація савроматів в скіфське середовище почалася ще в IV ст. до н. е. Наприкінці століття в зв'язку з активністю «ранніх сарматів — носителів прохоровської культури» (Смирнов 1984, с. 117) мирні відносини савроматів та скіфів змінилися на ворожі, котрі й продовжувалися аж до завоювання Скіфії і «утвердження їх (сарматів — авт.) політичної гегемонії» (Смир-

1. Я залишаю остеронь виникнення та розвиток польсько-українського сарматизму як теорії радше фантастичної, ніж наукової.

нов 1984, с. 118) у період з кінця III по I ст. до н. е.

Розкопки на початку 1950-х рр. масових сарматських пам'яток на р. Молочній, в Усть-Кам'яній та Калантаєві закономірно відбулися у зверненні дослідників до сарматської тематики. У статтях М. П. Абрамової (1959, с. 52—72; 1961, с. 91—110) було вперше поставлене питання про час і характер появи сарматів на захід від Дону та зв'язку сарматських пам'яток України з культурою Дону та Поволжя. Дослідниця, виходячи з археологічних реалій, цілком слушно віднесла появу сарматів у Північному Причорномор'ї до II ст. до н. е. (Абрамова 1961, с. 109).

В ці роки провідним дослідником сарматських пам'яток України стала М. І. Вязьмітіна. Ще 1954 р. вийшла її публікація матеріалів Молочанського могильника (Вязьмитина 1954, с. 220—244). Узагальнила дослідниця свої погляди на розвиток історії і культури сарматів України в серії нарисів і розділів колективних монографій (1957, с. 218—242; 1960, с. 16—20; 1971, с. 185—215; 1986, с. 184—233). Саме вони характеризують рівень українського сарматознавства 1960—1970-х рр. Погляди М. І. Вязьмітіної на історію та культуру сарматів Північного Причорномор'я знаходилися в руслі загальноновизнаних положень того часу. Слідом за К. Ф. Смірновим вона вважала IV—III ст. до н. е. часом першого проникнення сюди сарматів (Вязьмитина 1986, с. 189). Пам'ятки II—I ст. до н. е. відповідно до періодизації Б. М. Гракова автор називає «перехідними» до середньосарматської культури (Вязьмитина 1986, с. 180).

Істотним внеском М. І. Вязьмітіної до сарматської проблематики є реконструкція взаємин сарматів з пізніми скіфами Нижнього Дніпра. Вона звернула увагу на сарматські елементи в поховальному обряді Золотобалківського могильника (Вязьмитина 1972, с. 184) і справедливо припустила неоднозначність та складність відносин сарматів та пізніх скіфів у різні часи.

Дослідження М. І. Вязьмітіної посідають важливе місце в історії вітчизняного сарматознавства. Нею оброблений і опублікований величезний матеріал з Молочанського могильника, систематизовані відомі на той час пам'ятки України, зроблено спробу створення широких історико-археологічних реконструкцій. Деякі неточності в її висновках впливають із загального рівня наукового знання того часу і, якщо врахувати це, не знижують цінності результатів її робіт.

У 1960—1970-ті рр. завдяки широкомасштабним розкопкам на новобудовах кількість сарматських пам'яток зростає настільки, що стало можливо і необхідно вивчати їх за окремими регіонами.

Північно-Західне Причорномор'я. Вперше узагальнив сарматські пам'ятки цих теренів

Е. А. Рікман (1964; 1975). Проте він не виділив хронологічні горизонти сарматської культури Дністро-Прутського межиріччя, тому запропоновані їм дати пам'яток були досить широкими. Монографічні дослідження сарматської культури цього регіону були здійснені В. І. Гросу (1990) та О. М. Дзиговським (1993; 2000; 2003). Суттєвим недоліком обох робіт є те, що підрахунки відсоткового співвідношення типів поховальних споруд та розподілу орієнтації є наскрізними через весь масив пам'яток, а не в межах хронологічних груп. Така методика є простою арифметикою, тому що не відбиває динаміку зміни поховального обряду і, відповідно, не несе ніякого історичного навантаження (Симоненко 1992, с. 155).

Цьому ж регіону присвячена монографія О. В. Симоненка та Б. І. Лобая (1991). Запропонована в ній реконструкція історичних подій і розвитку сарматської культури в I ст. н. е. дещо відрізняється від розробок перелічених авторів. В книзі вперше в українському сарматознавстві було поставлене питання походження сарматської людності з Внутрішньої Азії та подано нарис етно-політичної історії сарматів на теренах сучасної України та Молдови.

Слід згадати книгу Г. Т. Ковпаненко (1986), присвячену ретельній та докладній публікації поховання «цариці-жриці» з кургану Соколова Могила неподалік Миколаєва. Не претендуючи на глобальні висновки (автор не була фахівцем з сарматської археології), монографія є чудовим зразком добротної публікації археологічного джерела.

Орель-Самарське межиріччя. Вивченню сарматської культури цього регіону багато уваги приділив В. І. Костенко (1983; 1986). Варто зауважити, що його погляди сформувалися під впливом ідей К. Ф. Смірнова, перш за все — уявлень того про час і характер проникнення сарматів до Північного Причорномор'я. Уважне вивчення звітів експедицій ДНУ в архіві ІА НАНУ та матеріалів у фондах Кабінету археології ДНУ виявили ту сумну обставину, що роботи В. І. Костенка багаті на помилки і плутанину, а малюнки речей в них дуже далекі від оригіналу. Боюся, що сарматські пам'ятки Орель-Самарського регіону потребують прискіпливої наукової ревізії.

Південь України. Першою спробою узагальнення даних по сарматській культурі цього регіону стала монографія О. В. Симоненка (1993). У ній розглянуто більш ніж 100 поховань і окремих знахідок. Пам'ятки Таврії відносяться до ранньосарматського (II — I ст. до н. е.), середньосарматського (I — середина II ст. н. е.) та пізньосарматського (друга половина II — IV ст. н. е.) періодам. На матеріалах Півдня простежено спадкоємність деяких рис ранньо- та середньосарматської культур і встановлено, що в місцеве середовище щонайменш двічі — у другій половині I та другій половині

II ст. н. е. — вливалися мігранти зі сходу (з донських та поволзьких степів), причому хвиля другої половини II ст. н. е. призвела до майже повної зміни населення. Своєрідні на тлі інших пам'яток Сарматії поховання II—I ст. до н. е. з орієнтацією в північному секторі пов'язуються з роксоланами, у південному — з язигами (Симоненко 1991, с. 17—28). Запропонований час проникнення сарматів до кримських степів — не раніше I ст. н. е.

Середня Наддніпрянина. Сарматським пам'яткам цієї території і проблемі їхнього зв'язку з зарубинецькою культурою присвячено кілька робіт (Щукин 1972, с. 43—52; Максимов 1978, с. 45—55; Симоненко 1981, с. 52—69; 2012, с. 45—72; Кубишев, Симоненко, Покляцький 1987, с. 42—54). М. Б. Щукін (1987, с. 108—109) вважав, що постійні напади сарматів на «зарубинців» спричинилися розкладу зарубинецької культури¹. Інші автори, виходячи зі знахідок зарубинецьких речей I ст. до н. е. у сарматських могилах півдня і спостережень за стратиграфією зарубинецьких городищ, не виключають можливості військових походів сарматів у I ст. до н. е. у зарубинецькі землі. Ці походи не залишили в Середній Наддніпрянині поховальних пам'яток, що з'являються пізніше, у I ст. н. е., після безпосереднього переселення туди сарматів. Цікаву і плідну гіпотезу про «данину залізом», яку могли виплачувати сарматам мешканці пізньозарубинецьких поселень, висунули С. В. Воронятов та В. Є. Єрмоменко (Воронятов, Еременко 2013, с. 51—63).

Крім узагальнюючих досліджень сарматських пам'яток окремих регіонів, низку робіт присвячено деяким питанням історії та культури. Серед них виділяються праці М. Б. Щукіна (1982, с. 35—42; 1989а, с. 70—83; 1989b, с. 31—56; 1994; Shchukin 1989). Досліджуючи хронологію та топографію пам'яток Правобережжя, він вірно помітив різке кількісне збільшення їх після середини I ст. н. е. й пов'язав цей факт з приходом зі сходу великої орди (аорси-амаксобії Плінія Старшого). Порівнявши дані археології, нумізматики і письмових джерел, М. Б. Щукін реконструював територію та історію царства Фарзоя та Інісмєя (Щукин 1982, с. 35—42), що ототожнюється з цією ордою також і О. В. Симоненком (Симоненко, Лобай 1991, с. 82 далі).

Питання етно-політичної історії сарматів Північного Причорномор'я порушені в статтях Д. О. Мачинського (1971, с. 30—54; 1974, с. 122—132). Перша з них присвячена встановленню часу та характеру першої появи сарматів у причорноморському степу. Аналізуючи тільки письмові джерела, автор дійшов висновку, що ця подія має датуватися IV ст. до н. е. В іншій статті автор, співставляючи дані письмо-

вих джерел і археології, спробував простежити шлях аорсів на захід і об'рунтувати несарматську етнічну належність роксолан.

Востанні роки вийшла низка узагальнюючих праць О. В. Симоненка, присвячених історії та культурі сарматів Північного Причорномор'я. В них на підставах аналізу всіх видів джерел із залученням сучасної хронології та широко кола аналогії з усієї Сарматії відтворено етно-політичну історію сарматів Північного Причорномор'я (Симоненко 1998), запропоновано нову хронологію сарматської доби (Симоненко 2001с; 2004), створено нарис культури та мистецтва сарматів (Симоненко 2001; 2008). В кількох монографіях та їх перевиданнях проаналізовано римські імпортовані вироби з сарматських поховань Північного Причорномор'я (Симоненко 2011; 2013; Simonenko, Marčenko, Limberis 2008) і озброєння, кінське спорядження та військава справа сарматів (Симоненко 2010; 2015; Simonenko 2001).

Неодноразово розглядалася ще одна важлива проблема сарматської історії — взаємини сарматів з античними державами Північного Причорномор'я. Пильну увагу дослідників завжди викликали, зокрема, ольвійсько-сарматські зв'язки. Докладний аналіз поглядів дослідників зроблений О. В. Симоненком (1999, с. 33—35; 2001b, с. 122—124), а у стислому викладі вони є такі. А. С. Русяєва та В. В. Крапівіна заперечували факт сарматизації Ольвії (Русяєва 1989, с. 192; Крапівіна 1994, с. 126—127). О. В. Симоненко вважає, що між Ольвією та об'єднанням Фарзоя-Інісмєя міг бути укладений союз при номінальному пріоритеті сарматів (титулування їхніх царів «басилевсами» Ольвії), але при збереженні полісних органів самоврядування (Симоненко, Лобай 1991, с. 84—86). В. М. Зубар, виходячи з тих же джерел, бачив взаємини Ольвії і сарматів Фарзоя-Інісмєя у вигляді оборонного союзу, укладеного під егідою римської адміністрації (Зубарь 1994, с. 218—222).

Тривалі й активні контакти сарматів з Боспорським царством відбилися у т. зв. «сарматизації» Боспору. Прихильниками теорії «сарматизації», слідом за М. І. Ростовцевим (1914, с. 206), були В. Ф. Гайдукевич (1949, с. 413), В. Д. Блаватський (1959, с. 33), Ю. М. Десятчиков (1981, с. 131), протилежних поглядів дотримувалися В. М. Корпусова (1975, с. 3; 1983, с. 83), І. Т. Кругликова (1975, с. 233 далі), О. О. Масленніков (1990, с. 218).

Сарматсько-херсонеських взаємин дослідники торкалися в контексті тієї чи іншої роботи. На думку В. М. Зубаря, варваризація (зокрема, сарматизація) Херсонесу була незначною (1982, с. 119).

Взаємини сарматів і пізніх скіфів Низового Дніпра також неодноразово розглядалися в літературі. М. П. Абрамова вважала, що вони були ворожими (1962, с. 283), М. І. Вязьміті-

1. Цій темі присвячено кандидатську дисертацію С. В. Воронятова, захищену у Санкт-Петербурзі 2018 р.

на — дружніми і, навіть, шлюбними (1972, с. 174). Зараз у світлі нових археологічних відкриттів на могильнику Червоний Маяк питання взаємин сарматів і пізніх скіфів набувають нових аспектів та активно вивчаються.

Велика е історіографія питання взаємин сарматів і пізніх скіфів Криму. Головні положення цієї проблеми викладені в роботах П. М. Шульця (1971), Д. С. Раєвського (1971), Т. М. Висотської (1973; 1979), О. Є. Пуздровського (1989), Ю. П. Зайцева (1995; 2003). У цілому їхні погляди такі. На думку перших трьох авторів, перший етап проникнення сарматів до Неаполю датується II—I ст. до н. е. і пов'язаний з перебуванням там контингенту роксолан у складі військ Палака. О. Є. Пуздровський розширював рамки першого етапу проникнення сарматів до Неаполю до першої половини I ст. н. е. (Пуздровський 1989, с. 35). Ю. П. Зайцев не виключає, що вперше сармати і пізні скіфи зігнулися в Неаполі ще раніш (близько 135—130 рр. до н. е.) (Зайцев 1995, с. 19). Другий етап проникнення сарматів до Неаполю: друга третина I — перша половина III ст. н. е. (Д. С. Раєвський), I — II ст. н. е. (П. М. Шульц), друга половина I — початок II ст. н. е. (О. Є. Пуздровський). Ю. П. Зайцев слідом за М. Л. Ернстом вважає, що в другій половині I — третій чверті II ст. н. е.) Неаполь Скіфський перетворився на укріплений табір кочовиків і некрополь їхньої еліти (Зайцев 1995, с. 16, 22; 2003, с. 36). Всі ці дослідники у цілому солідарні у визначенні хронологічних рамок третього етапу сарматизації Неаполю: рубіж II—III ст. н. е. (Шульц 1971, с. 142), III ст. н. е. (Раєвський 1971, с. 151), кінець II — початок III ст. н. е. (Зайцев 1995, с. 22; Пуздровський 1989, с. 39). На цьому етапі, на думку дослідників, сармати входили до числа мешканців пізньоскіфської столиці поряд зі скіфами.

Важливі питання зв'язків сарматів Північного Причорномор'я зі східною прабатьківщиною (землі на захід від Дону) вперше в вітчизняній науці розроблені в статтях О. В. Симоненка (2000; 2001c; 2004b; Simonenko 2001b). Зіставивши два головних типа сарматських пам'яток України — впускні поховання, орієнтовані в північному секторі та основні, орієнтовані в південному — він виділив останні в окремий культурно-хронологічний горизонт і пов'язав його зі східною ордою (алани та аорси), що прийшла з поволзько-донських степів у середині I ст. н. е., посіла обмежену територію (порожиста частина Подніпров'я, Орель-Самарське межиріччя, Приазов'я, Донбас) та до початку II ст. н. е. співіснувала з головним масивом сарматського населення давньої України — роксоланами. Щодо походження алан, то О. В. Симоненко пов'язує їх з нащадками пазирикської культури, які жили у щільному хуннському оточенні (можливо, в середовищі хунну) на кордоні з ханьським Китаєм (Симоненко 2010b; Symonenko 2012).

Монографічне вивчення окремих категорій матеріальної культури сарматів Північного Причорномор'я обмежене дослідженнями їхнього озброєння і військової справи (Simonenko 2001; Симоненко 2010a; 2015), римського імпорту (Симоненко 2011; 2013; Simonenko, Marčenko, Limberis 2008), керамічного комплексу (Козир 1996), фібул (Кропотов 2010) та намиста (Дзюладзе 2016). Три монографії (Соломоник 1965; Драчук 1975; Яценко 2001) присвячені сарматським тамгам, що розглядаються авторами як родові, іменні або кланові знаки.

Висновки. Проведений аналіз вивчення сарматської культури Північного Причорномор'я дозволяє окреслити деякі першочергові напрямки українського сарматознавства.

В царині публікації археологічного джерела — необхідність узагальнюючих досліджень сарматських пам'яток східної України, лівобережного Лісостепу, Правобережжя між Дніпром та Дністром.

Аналітичний напрямок вимагає докладного вивчення, як таких, ранньо-, середньо- і пізньосарматського періодів на сучасному рівні джерельної бази і встановлення культурно-історичного змісту цих археологічних категорій; докладне дослідження контактів сарматів з сусідами — носіями осілих варварських культур і античним світом; зв'язок сарматських пам'яток Північного Причорномор'я з пам'ятками Дону, Кубані, Поволжя. Досі не узагальнені дані про окремі категорії матеріальної культури сарматів (античний імпорт, люстра, предмети побуту тощо).

Практично не розроблені питання подібності і відмінності сарматських культур України, Румунії та Угорщини.

Окремі завдання стоять перед антропологами. Антропологічний аналіз сарматських поховань був зроблений Т. М. Кондукторовою (1972) на матеріалах Усть-Кам'янського могильника¹, залишеного мігрантами з Нижнього Поволжя (горизонт «східної хвилі»). Поховання місцевих сарматів (роксолан), досліджені за роки новобудовного буму, майже не вивчені. Великою мірою цьому спричинилася археологічна випадковість: часто-густо сарматські поховання були впущені неглибоко у насип, і вони потерпали від оранки та атмосферних явищ — кістковий матеріал у більшості випадків погано зберігся і не брався археологами. С. І. Круц проаналізувала матеріал з двох «царських» могил в Порогах і 27 впускних сарматських поховань Таврії (Круц 1991, с. 92—100; 1993, с. 131—141). На тлі ретельного вивчення численних сарматських матеріалів Поволжя і Подоння досягнення українських антропологів більш ніж скромні.

1. Т. М. Кондукторова працювала лише з матеріалами розкопок Є. В. Махно 1951 р. Місцезнаходження численного матеріалу з розкопок В. І. Костенка 1983—1985 рр. невідоме.

Між тим, нагальним завданням залишається порівняльний аналіз сарматського матеріалу Північного Причорномор'я з синхронними матеріалами Подоння-Поволж'я, з пізньоскіфськими матеріалами, палеопатологічні спостереження, ДНК та ізотопний аналізи.

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамова, М. П. 1959. Сарматская культура II в. до н. э. — I в. н. э. (по материалам Нижнего Поволжья. Суловский этап). *Советская археология*, 1, с. 52-72.
- Абрамова, М. П. 1961. Сарматские погребения Дона и Украины II в. до н. э. — I в. н. э. *Советская археология*, 1, с. 91-100.
- Абрамова, М. П. 1962. Взаимоотношения сарматов с населением позднескифских городищ Нижнего Днепра. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 115, с. 274-283.
- Блаватский, В. Д. 1959. Процесс исторического развития античных государств в Северном Причерноморье. В: Смирнов, А. П. (ред.). *Проблемы истории Северного Причерноморья в античную эпоху*. Москва: АН СССР, с. 7-39.
- Бобринский, А. А. 1889. *Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы*. Санкт-Петербург: Типография В. С. Балашева и Ко, 1.
- Бранденбург, Н. Е. 1908. *Журнал раскопок Н. Е. Бранденбурга. 1888—1902 гг.* Санкт-Петербург: Р. Голике и А. Вильборг.
- Буйских, С. Б. 1991. *Фортификация Ольвийского государства (первые века нашей эры)*. Киев: Наукова думка.
- Бунятян, К. П., Мурзін, В. Ю., Симоненко, О. В. 1998. *На світанку історії*. Київ: Альтернативи. Україна крізь віки, 1.
- Винокур, И. С., Вакуленко, Л. В. 1967. Киселевский могильник I—II вв. н. э. *Краткие сообщения ИА АН СССР*, 112, с. 126-131.
- Воронятов, С. В., Еременко, В. Е. 2013. «Плавильщики» царя Фарзоя. В: Смынтына, Е. В. (ред.). *Варварский мир северопонтийских земель в сарматскую эпоху: сборник статей к 60-летию А. Н. Дзиговского*. Киев: Олег Філюк, с. 51-63.
- Высотская, Т. Н. 1973. *Поздние скифы в Юго-Западном Крыму*. Киев: Наукова думка.
- Высотская, Т. Н. 1979. *Неаполь — столица государства поздних скифов*. Киев: Наукова думка.
- Вязьмитина, М. И. 1954. Сарматские погребения у с. Новофилипповка. В: Шелов, Д. Б. (ред.). *Вопросы скифо-сарматской археологии: по материалам конференции ИИМК АН СССР 1952 г.* Москва: АН СССР, с. 220-244.
- Вязьмитина, М. И. 1957. Сарматські племена. В: Бібіков, С. М. (ред.). *Нариси стародавньої історії Української РСР*. Київ: АН УРСР, с. 218-242.
- Вязьмитина, М. И. 1960. Вивчення сарматів на території Української РСР. *Археологія*, VIII, с. 16-20.
- Вязьмитина, М. И. 1971. Пам'ятки та культура сарматів. В: Тереножкін, О. І. (ред.). *Археологія Української РСР*. Київ: Наукова думка, II, с. 185-215.
- Вязьмитина, М. И. 1972. *Золотобалковский могильник*. Киев: Наукова думка.
- Вязьмитина, М. И. 1986. Сарматское время. В: Тереножкін, А. И. (ред.). *Археология Украинской ССР*. Киев: Наукова думка, II, с. 184-223.
- Вязьмитина, М. И., Іллінська, В. А., Покровська, Є. Ф., Тереножкін, О. І., Ковпаненко, Г. Т. 1960. Кургани біля с. Новопилипівка і радгоспу Аккермень. *Археологічні пам'ятки УРСР*, VIII, с. 22-135.
- Гайдукевич, В. Ф. 1949. *Боспорское царство*. Москва: Ленинград: АН СССР.
- Городцов, В. А. 1905. Результаты археологических исследований в Изюмском уезде Харьковской губернии в 1901 г. *Труды XII Археологического съезда*, I, с. 174-225.
- Граков, Б. Н. 1947. ГΥΝΑΙΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ: Пережитки матриархата у сарматов. *Вестник древней истории*, 3, с. 100-122.
- Граков, Б. Н. 1962. Скифские погребения на Никопольском курганном поле. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 115, с. 56-113.
- Гросу, В. И. 1988. *Периодизация памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья*. Автореферат диссертации к. и. н. ЛО ИА АН СССР.
- Гросу, В. И. 1990. *Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья*. Кишинев: Штиинца.
- Гущина, И. И. 1969. Янчокракский клад. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 169, с. 43-51.
- Десятчиков, Ю. М. 1981. *Процесс сарматизации Боспора*. Диссертация к. и. н. ИА АН СССР.
- Дзиговский, А. Н. 1987. *Позднесарматские племена Северо-Западного Причерноморья (по материалам могильников)*. Диссертация к. и. н. ИА НАНУ.
- Дзиговський, О. М. 1993. *Сармати на заході степового Причорномор'я наприкінці I ст. до н. е. — першій половині IV ст. н. е.* Київ.
- Дзиговський, О. М. 2000. *Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я*. Одеса: Гермес.
- Дзиговский, А. Н. 2003. *Очерки истории сарматов Карпато-Днепровских земель*. Одеса: Гермес.
- Дзенеладзе, О. С. 2016. *Намісто та підвіски сарматів Північного Причорномор'я*. Диссертация к. і. н. ІА НАНУ.
- Драчук, В. С. 1975. *Системы знаков Северного Причерноморья: тамгообразные знаки северопонтийской периферии античного мира первых веков нашей эры*. Киев: Наукова думка.
- Зайцев, Ю. П. 1995. *Неаполь Скифский во II в. до н. э. — III в. н. э.* Автореферат диссертации к. и. н. ИА НАНУ.
- Зайцев, Ю. П. 2003. *Неаполь Скифский (II в. до н. э. — III в. н. э.)*. Симферополь: Универсум.
- Зарецкий, И. А. 1888. Заметки о древностях Харьковской губернии Богодуховского уезда слободы Лихачевки. *Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому Календарю» на 1888 г.*, 2, с. 240-256.
- Зубарь, В. М. 1982. *Некрополь Херсонеса Таврического I—IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.
- Зубарь, В. М. 1994. Ольвия, сарматы и Рим во второй половине I в. н. э. *Вестник древней истории*, 3, с. 218-222.
- Карамзин, Н. М. 1903. *История государства Российского*. Москва: изд. А. А. Петровича, 1.
- Каришковский, П. Й. 1968. До питання про дату ольвійського декрета на честь Протогена. *Археологія*, 21, с. 95-105.
- Ковпаненко, Г. Т. 1986. *Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге*. Киев: Наукова думка.
- Козир, І. А. 1996. *Кераміка сарматських поховань території України як історичне джерело*. Диссертация к. і. н. ІА НАНУ.
- Кондукторова, Т. С. 1972. *Антропология древнего населения Украины (I тыс. до н. э. — середина I тыс. н. э.)*. Москва: МГУ.

- Корпусова, В. Н. 1975. *Некрополи сельского населения Европейского Боспора во II в. до н. э. — IV в. н. э.* Автореферат диссертации к. и. н. ИА АН УССР.
- Корпусова, В. Н. 1983. *Некрополь Золотое*. Киев: Наукова думка.
- Костенко, В. И. 1983. *Сарматские памятники Днепро-Донского междуречья III в. до н. э. — середины III в. н. э.* Днепропетровск: ДГУ.
- Костенко, В. И. 1986. *Сарматы Самарско-Орельского междуречья III в. до н. э. — IV в. н. э.* Днепропетровск: ДГУ.
- Крапивина, В. В. 1993. *Ольвия. Материальная культура I—IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.
- Крапивина, В. В. 1994. Про етнічний склад населення Ольвії в перші століття нової ери. *Археологія*, 2, с. 123-129.
- Кропотов, В. В. 2010. *Фибулы сарматской эпохи*. Киев: АДЕФ-Украина.
- Кругликова, И. Т. 1975. *Сельское хозяйство Боспора*. Москва: Наука.
- Круц, С. И. 1991. Приложение 1. Антропологические материалы из сарматских погребений у с. Пороги. В: Симоненко, А. В., Лобай, Б. И., *Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н. э. (погребения знати у с. Пороги)*. Киев: Наукова думка, с. 92-100.
- Круц, С. И. 1993. Приложение 1. Сарматы Таврии по антропологическим данным. В: Симоненко, А. В. *Сарматы Таврии*. Киев: Наукова думка, с. 131-141.
- Кубишев, А. І., Симоненко, О. В., Покляцький, О. В. 1987. Про взаємовідносини сарматів та носіїв зарубинецької культури. *Археологія*, 58, с. 56-63.
- Луцкевич, І. Н. 1952. Сарматські кургани біля с. Нешеретове. *Археологія*, VIII, с. 136-141.
- Максимов, Є. В. 1978. Взаємовідносини зарубинецьких та степових племен Подніпров'я. *Археологія*, 24, с. 45-55.
- Масленников, А. А. 1990. *Население Боспорского государства в первых веках н. э.* Москва: Наука.
- Махно, Є. В. 1960. Розкопки курганів епохи бронзи та сарматського часу в с. Усть-Кам'янка. *Археологічні пам'ятки УРСР*, IX, с. 14-39.
- Мелюкова, А. И. 1953. Памятники скифского времени на Среднем Днестре. *Краткие сообщения ИИМК АН СССР*, 91, с. 60-73.
- Оболдуева, Т. Г. 1948. *Памятники сарматских племен на Украине*. НА ІА НАНУ, ф. 12, спр. 314.
- Оболдуева, Т. Г. 1952. Сарматські кургани біля м. Мелітополя. *Археологічні пам'ятки УРСР*, IV, с. 43-47.
- Полин, С. В., Симоненко, А. В. 1990. «Раннесарматские» погребения Северного Причерноморья. В: Ковалева, И. В. (ред.). *Исследования по археологии Поднепровья*. Днепропетровск: ДГУ, с. 73-93.
- Полин, С. В., Симоненко, А. В. 2012. «Раннесарматские» погребения Северного Причерноморья. В: *Золото, конь и человек. Сборник статей к 60-летию А. В. Симоненко*. Киев: Скіф, с. 155-176.
- Пузровський, О. Є. 1989. Сармати в Неаполі Скіфському. *Археологія*, 3, с. 30-40.
- Раевский, Д. С. 1971. Скифы и сарматы в Неаполе. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 77, с. 143-151.
- Рикман, Э. А. 1964. *Поздние сарматы Днестро-ско-Дунайского междуречья*. Москва: Наука.
- Рикман, Э. А. 1975. *Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья в первые века н. э.* Москва: Наука.
- Ростовцев, М. И. 1914. *Античная декоративная живопись на юге России*. Санкт-Петербург, I.
- Ростовцев, М. И. 1918а. *Эллинизм и иранство на юге России*. Петроград.
- Ростовцев, М. И. 1918b. *Курганные находки Оренбургской области эпохи раннего и позднего эллинизма*. Москва. Материалы по археологии России, 37.
- Ростовцев, М. И. 1925. *Скифия и Боспор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических*. Ленинград: АИМК им. Н. Я. Марра.
- Рудинський, М. Я. 1927. Досліди на Полтавщині. *Коротке звітлення ВУАК за 1926 р.*, с. 144-150.
- Рудинський, М. Я. 1931. Кантемирівські могили римської доби. *Записки ВУАК*, 1, с. 127-156.
- Русяева, А. С. 1989. До історії взаємовідносин Ольвії з сарматами. *Проблеми історії та археології давнього населення України. Тези доповідей XX Республіканської конференції*, с. 192-193.
- Самоквасов, Д. Я. 1908. *Могила Русской земли*. Москва: Синодальная типография.
- Симоненко, А. В. 1981. Сарматы в Среднем Поднепровье. В: Артеменко, И. И. (ред.). *Древности Среднего Поднепровья*. Киев: Наукова думка, с. 52-68.
- Симоненко, А. В. 1986. *Военное дело населения степного Причерноморья в III в. до н. э. — III в. н. э.* Диссертация к. и. н. ИА АН УССР.
- Симоненко, О. В. 1991. Роксолани (пошук археологічних відповідностей). *Археологія*, 4, с. 17-28.
- Симоненко, О. В. 1992. Гросу В. И. Хронология сарматских памятников Днепровско-Прутского междуречья (рецензія). *Археологія*, 2, с. 153-157.
- Симоненко, А. В. 1993. *Сарматы Таврии*. Киев: Наукова думка.
- Симоненко, О. В. 1998. Сарматы. В: Толочко, П. П. (ред.). *Давня історія України*. Київ: ІА НАНУ, 2, с. 154-176.
- Симоненко, А. В. 1999а. *Сарматы Северного Причерноморья. Хронология, периодизация и этнополитическая история*. Диссертация д. и. н. ИА НАНУ.
- Симоненко, О. В. 1999b. Сарматське поховання з тамгами на території Ольвійської держави. *Археологія*, 1, с. 106-118.
- Симоненко, А. В. 2000а. Могили Днепрозаводстрой и сарматские памятники «восточной волны» в Северном Причерноморье. *Нижеволжский археологический вестник*, 3, с. 133-144.
- Симоненко А. В. 2000b. Соотношение ранне- и среднесарматской культур в Северном Причерноморье. В: Мышкин, В. Н. (ред.). *Раннесарматская культура. Формирование, развитие, хронология*. Самара: СНЦ РАН, 2, с. 187-204.
- Симоненко О. В. 2001а. Сарматський період. В: Толочко, П. П. (ред.). *Історія української культури*. Київ: Наукова думка, 1: Історія культури давнього населення України, р. 6, 6.4, с. 361-380.
- Симоненко, А. В. 2001b. Сарматы и ольвийское государство: современная историография проблемы. В: Крыжицкий, С. Д. (ред.). *Ольвия та античний світ. Матеріали наукових читань, присвячених 75-річчю утворення історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України*. Київ, с. 122-124.
- Симоненко, А. В. 2001с. Европейские аланы и аланы-танайты в Северном Причерноморье. *Российская археология*, 4, с. 77-91.
- Симоненко, А. В. 2004а. Хронология и периодизация сарматских памятников Северного Причерноморья. *Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии. Доклады к 5 международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории»*, с. 134-173.

Симоненко, А. В. 2004b. Китайские и центрально-азиатские элементы в сарматской культуре Северного Причерноморья. *Нижеволжский археологический вестник*, 6, с. 45-65.

Симоненко, О. В. 2008. Мистецтво сарматів Північного Причорномор'я. В: Скрипник, Г. (ред.). *Історія українського мистецтва*. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ, 1, с. 230-261.

Симоненко, А. В. 2010a. *Сарматские всадники Северного Причерноморья*. Санкт-Петербург: СПбГУ; Нестор-История.

Симоненко, А. В. 2010b. «Гунно-сарматы» (к постановке проблемы). *Нижеволжский археологический вестник*, 11, с. 134-143.

Симоненко, А. В. 2011. *Римский импорт у сарматов Северного Причерноморья*. Санкт-Петербург: СПбГУ; Нестор-История.

Симоненко, А. В. 2012. Сарматы в Среднем Поднепровье. В: *Золото, конь и человек. Сборник статей к 60-летию А. В. Симоненко*. Киев: Скіф, с. 45-72.

Симоненко, А. В. 2013. *Римский и провинциальный импорт у сарматов Северного Причерноморья. Типология и хронология*. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing.

Симоненко, А. В. 2015. *Сарматские всадники Северного Причерноморья*. 2-е изд., испр. и доп. Київ: Олег Філюк.

Симоненко, А. В., Лобай, Б. И. 1991. *Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н. э. (погребения знати у с. Пороги)*. Киев: Наукова думка.

Смирнов, К. Ф. 1947. Сарматские курганные погребения в степях Поволжья и Южного Приуралья. *Доклады и сообщения исторического факультета МГУ*, 5, с. 52-86.

Смирнов, К. Ф. 1954. Вопросы изучения сарматских племен и их культуры в советской археологии. В: Шелов, Д. Б. (ред.). *Вопросы скифо-сарматской археологии: по материалам конференции ИИМК АН СССР 1952 года*. Москва: АН СССР, с. 196-219.

Смирнов, К. Ф. 1971. О начале проникновения сарматов в Скифию. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 177, с. 191-196.

Смирнов, К. Ф. 1984. *Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии*. Москва: Наука.

Смішко, М. Ю. 1962. Сарматські поховання біля с. Острівець Станіславської області. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття та Волині*, 4, с. 54-70.

Соломоник, Э. И. 1965. *Сарматские знаки Северного Причерноморья*. Киев: Наукова думка.

Татищев, В. Н. 1962. *История Российская*. Москва; Ленинград: Наука, 1.

Трефилюев, Е. П. 1905. Археологическая экскурсия в Купянский уезд Харьковской губернии. *Труды XII Археологического съезда*, I, с. 135-138.

Ханенко, Б. И., Ханенко, В. Н. 1900. *Древности Приднепровья*. Киев: Тип. и фотограв. С. В. Кульженко, 2, 3.

Шульц, П. Н. 1971. Позднескифская культура и ее варианты на Днестре и в Крыму. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 77, с. 140-142.

Щербачев, Ю. 1894. Раскопки близ с. Мануйловка Кременчугского уезда Полтавской губернии в 1887—1889 гг. *Труды Московского археологического общества*, 15 (2), с. 39-42.

Щукин, М. Б. 1972. Сарматские памятники Среднего Поднепровья и их соотношение с зарубинецкой культурой. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 14, с. 43-52.

Щукин, М. Б. 1982. Царство Фарзоя. Эпизод из истории Северного Причерноморья. *Сообщения Государственного Эрмитажа*, 47, с. 35-42.

Щукин, М. Б. 1987. О трех путях археологического поиска предков ранне-исторических славян. Перспективы третьего пути. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 28, с. 103-118.

Щукин, М. Б. 1989a. Сарматы на землях к западу от Днестра и некоторые события I в. н. э. в Центральной и Восточной Европе. *Советская археология*, 1, с. 70-83.

Щукин М. Б. 1989b. На западных границах Сарматии (некоторые проблемы исследования). В: Раев, Б. А. (ред.). *Кочевники евразийских степей и античный мир (проблемы контактов)*. Новочеркасск, с. 31-56.

Щукин, М. Б. 1994. *На рубеже эр. Опыт историко-археологической реконструкции политических событий III в. до н. э. — I в. н. э. в Восточной и Центральной Европе*. Санкт-Петербург: Фарн.

Яценко, С. А. 2001. *Знаки-тамги ираноязычных народов древности и раннего средневековья*. Москва: Восточная литература.

Rau, P. 1927. *Die Hugelgraber romischer Zeit an der unteren Wolga*. Pokrowsk.

Simonenko, A. 2001a. Bewaffnung und Kriegswesen der Sarmaten und späten Skythen im nördlichen Schwarzmeergebiet. *Eurasia Antiqua*, 7, s. 187-327.

Simonenko, A. 2001b. Chinese and East Asian Elements in Sarmatian Culture of the North Pontic Region. *Silk Road Art and Archaeology*, 7, p. 53-72.

Simonenko, A. V., Marčenko, I. I., Limberis, N. Yu. 2008. *Römische Importe in sarmatischen und maiotischen Gräbern zwischen Unterer Donau und Kuban*. Mainz: Philipp von Zabern.

Shchukin, M. B. 1989. *Rome and the Barbarians in Central and Eastern Europe. 1st cent. BC — 1st cent. AD*. Oxford, I—II. BAR International Series, 542.

Symonenko, O. 2012. On the Problem of the «Huns-Sarmatians». *Anabasis. Studia Classica et Orientalia*, 3, p. 289-301.

REFERENCES

Abramova, M. P. 1959. Sarmatskaya kultura II v. do n. e. — I v. n. e. (po materialam Nizhnego Povolzhya. Suslovskiy etap). *Sovetskaya arkhologiya*, 1, s. 52-72.

Abramova, M. P. 1961. Sarmatskie pogrebeniya Dona i Ukrainy II v. do n. e. — I v. n. e. *Sovetskaya arkhologiya*, 1, s. 91-100.

Abramova, M. P. 1962. Vzaimootnosheniya sarmatov s naseleniem pozdneskijskikh gorodishch Nizhnego Dnestra. *Materialy i issledovaniya po arkhologii SSSR*, 115, s. 274-283.

Blavatskiy, V. D. 1959. Process istoricheskogo razvitiya antichnykh gosudarstv v Severnom Prichernomor'e. In: Smirnov, A. P. (ed.). *Problemy istorii Severnogo Prichernomor'ya v antichnuju epokhu*. Moskva: AN SSSR, s. 7-39.

Bobrinskiy, A. A. 1889. *Kurgany i sluchajnye arheologicheskie nakhodki bliz mestechka Smely*. Sankt-Peterburg: Tipografiya V. S. Balasheva i Ko, 1.

Brandenburg, N. E. 1908. *Zhurnal raskopok N. E. Brandenburga. 1888—1902 gg*. Sankt-Peterburg: R. Golike i A. Vil'borg.

Bujskiy, S. B. 1991. *Fortifikaciya Ol'viyskogo gosudarstva (perveye veka nashej ery)*. Kiev: Naukova dumka.

Bunyatyay, K. P., Murzin, V. Ju., Symonenko, O. V. 1998. *Na svitanku istorii*. Kyiv: Alternatyvy. Ukraina kriz viky, 1.

Vinokur, I. S., Vakulenko, L. V. 1967. Kiselevskiy mogilnik I—II vv. n. e. *Kratkie soobshheniya IA AN SSSR*, 112, s. 126-131.

Voronyatov, S. V., Eremenko, V. E. 2013. «Plavilshchiki» tsarya Farzoya. In: Smyntyna, E. V. (ed.). *Varvarskiy mir*

- severopontiyskikh zemel v sarmatskuyu epohu: sbornik statei k 60-letiyu A. N. Dzigovskogo. Kiev: Oleg Filjuk, s. 51-63.
- Vysotskaya, T. N. 1973. *Pozdnie skify v Yugo-Zapadnom Krymu*. Kiev: Naukova dumka.
- Vysotskaya, T. N. 1979. *Neapol — stolitsa gosudarstva pozdnykh skifov*. Kiev: Naukova dumka.
- Vyazmitina, M. I. 1954. Sarmatskie pogrebeniya u s. Novofilippovka. In: Shelov, D. B. (ed.). *Voprosy skifo-sarmatskoy arheologii: po materialam konferentsii IIMK AN SSSR 1952 g.* Moskva: AN SSSR, s. 220-244.
- Vyazmitina, M. I. 1957. Sarmatski plemena. In: Bibikov S. M. (ed.). *Narysy starodavnoi istorii Ukrainskoi RSR*. Kyiv: AN URSS, s. 218-242.
- Vyazmitina, M. I. 1960. Vychennya sarmativ na terytorii Ukrainskoi RSR. *Arheologiya*, VIII, s. 16-20.
- Vyazmitina, M. I. 1971. Pamyatky ta kultura sarmativ. In: Terenozhkin, O. I. (ed.). *Arheologiya Ukrainskoi RSR*. Kyiv: Naukova dumka, II, s. 185-215.
- Vyazmitina, M. I. 1972. *Zolotobalkovskiy mogilnik*. Kiev: Naukova dumka.
- Vyazmitina, M. I. 1986. Sarmatskoe vremya. In: Terenozhkin, A. I. (ed.). *Arheologiya Ukrainskoy SSR*. Kiev: Naukova dumka, II, s. 184-223.
- Vyazmitina, M. I., Illinska, V. A., Pokrovska, E. F., Terenozhkin, O. I., Kovpanenko, G. T. 1960. Kurhany bilya s. Novopylypivka i radhospu Akkermen. *Arheologichni pam'yatki URSS*, VIII, s. 22-135.
- Gajdukevich, V. F. 1949. *Bosporskoe tsarstvo*. Moskva; Leningrad: AN SSSR.
- Gorodtsov, V. A. 1905. Rezultaty arheologicheskikh issledovaniy v Izjumskom uezde Kharkovskoy gubernii v 1901 g. *Trudy XII Arkheologicheskogo syezda*, I, s. 174-225.
- Grakov, B. N. 1947. ГYNAIKOKPATOUYMENOI: Perezhitki matriarkhata u sarmatov. *Vestnik drevney istorii*, 3, s. 100-122.
- Grakov, B. N. 1962. Skifskie pogrebeniya na Nikopolskom kurgannom pole. *Materialy i issledovaniya po arheologii SSSR*, 115, s. 56-113.
- Grosu, V. I. 1988. *Periodizaciya pamyatnikov sarmatskoy kultury Dnestrovsko-Prut'skogo mezhdurechiya*. Avtoreferat dissertatsii k. i. n. LO IA AN SSSR.
- Grosu, V. I. 1990. *Khronologiya pamyatnikov sarmatskoy kultury Dnestrovsko-Prut'skogo mezhdurechiya*. Kishinev: Shtiinca.
- Gushchina, I. I. 1969. Yanchokrakskiy klad. *Materialy i issledovaniya po arheologii SSSR*, 169, s. 43-51.
- Desyatchikov, Yu. M. 1981. *Protseess sarmatizatsii Bospora*. Dissertatsiya k. i. n. IA AN SSSR.
- Dzigovskij, A. N. 1987. *Pozdnesarmatskie plemena Severo-Zapadnogo Prichernomoriya (po materialam mogilnikov)*. Dissertatsiya k. i. n. IA NAN Ukrainy.
- Dzigovskij, O. M. 1993. *Sarmaty na zakhodi stepovogo Prichernomoriya naprkyntsi I st. do n. e. — pershiy polovnyi IV st. n. e.* Kyiv.
- Dzigovskij, O. M. 2000. *Kultura sarmativ Pivnichno-Zakhidnogo Prichernomoriya*. Odesa: Germes.
- Dzigovskij, A. N. 2003. *Ocherki istorii sarmatov Karpato-Dneprovskikh zemel*. Odessa: Germes.
- Dzneladze, O. S. 2016. *Namysto ta pidvisky sarmativ Pivnichnogo Prichernomoriya*. Dysertatsiya k. i. n. IA NANU.
- Drachuk, V. S. 1975. *Sistemy znakov Severnogo Prichernomoriya: tamgoobraznye znaki severopontiyskoy periferii antichnogo mira pervykh vekov nashey ery*. Kiev: Naukova dumka.
- Zaitsev, Yu. P. 1995. *Neapol Skifskiy vo II v. do n. e. — III v. n. e.* Avtoreferat dissertatsii k. i. n. IA NANU.
- Zaitsev, Yu. P. 2003. *Neapol Skifskiy (II v. do n. e. — III v. n. e.)*. Simferopol: Universum.
- Zaretskij, I. A. 1888. Zametki o drevnostyakh Kharkovskoy gubernii Bogodukhovskogo uezda slobody Likhachevki. *Kharkovskiy sbornik. Literaturno-nauchnoe prilozhenie k «Kharkovskomu Kalendarju» na 1888 g.*, 2, s. 240-256.
- Zubar, V. M. 1982. *Nekropol Khersonesa Tavricheskogo I—IV vv. n. e.* Kiev: Naukova dumka.
- Zubar, V. M. 1994. Olviya, sarmaty i Rim vo vtoroy polovine I v. n. e. *Vestnik drevney istorii*, 3, s. 218-222.
- Karamzin, N. M. 1903. *Istoriya gosudarstva Rossiyskogo*. Moskva: izd. A. A. Petrovicha, 1.
- Karyshkovskij, P. J. 1968. Dopytanniya pro datu olviyskogo dekreta na chest Protogena. *Arheologiya*, 21, s. 95-105.
- Kovpanenko, G. T. 1986. *Sarmatskoe pogrebenie I v. n. e. na Yuzhnom Buge*. Kiev: Naukova dumka.
- Kozyr, I. A. 1996. *Keramika sarmatskikh pohovan terytorii Ukrainy yak istorychne dzherelo*. Dysertatsiya k. i. n. IA NANU.
- Konduktorova, T. S. 1972. *Antropologiya drevnego naseleniya Ukrainy (I tys. do n. e. — seredina I tys. n. e.)*. Moskva: MGU.
- Korpusova, V. N. 1975. *Nekropoli selskogo naseleniya Evropeiskogo Bospora vo II v. do n. e. — IV v. n. e.* Avtoreferat dissertatsii k. i. n. IA AN URSS.
- Korpusova, V. N. 1983. *Nekropol Zolotoe*. Kiev: Naukova dumka.
- Kostenko, V. I. 1983. *Sarmatskie pamyatniki Dnepro-Don'skogo mezhdurechiya III v. do n. e. — serediny III v. n. e.* Dnepropetrovsk: DGU.
- Kostenko, V. I. 1986. *Sarmaty Samarsko-Orel'skogo mezhdurechiya III v. do n. e. — IV v. n. e.* Dnepropetrovsk: DGU.
- Krapivina, V. V. 1993. *Olviya. Materialnaya kultura I—IV vv. n. e.* Kiev: Naukova dumka.
- Krapivina, V. V. 1994. Pro etnichnyi sklad naselennya Olvii v pershi stolittya novoi ery. *Arheologiya*, 2, s. 123-129.
- Kropotov, V. V. 2010. *Fibuly sarmatskoy epokhi*. Kiev: ADEF-Ukraina.
- Kruglikova, I. T. 1975. *Selskoe khozyaistvo Bospora*. Moskva: Nauka.
- Kruts, S. I. 1991. Prilozhenie 1. Antropologicheskie materialy iz sarmatskikh pogrebeniy u s. Porogi. In: Simonenko, A. V., Lobaj, B. I., *Sarmaty Severo-Zapadnogo Prichernomoriya v I v. n. e. (pogrebeniya znati u s. Porogi)*. Kiev: Naukova dumka, s. 92-100.
- Kruts, S. I. 1993. Prilozhenie 1. Sarmaty Tavrii po antropologicheskim dannym. In: Simonenko, A. V. *Sarmaty Tavrii*. Kiev: Naukova dumka, s. 131-141.
- Kubyshev, A. I., Simonenko, O. V., Poklyatskiy, O. V. 1987. Pro vzayemovidnosyny sarmativ ta nosiiv zarubinetskoj kultury. *Arheologiya*, 58, s. 56-63.
- Lutskevich, I. N. 1952. Sarmatski kurhany bilya s. Neshcheretove. *Arheologiya*, VIII, s. 136-141.
- Maksymov, Ye. V. 1978. Vzayemovidnosyny zarubynetskikh ta stepovykh plemen Podniproviya. *Arheologiya*, 24, s. 45-55.
- Maslennikov, A. A. 1990. Naselenie Bosporskogo gosudarstva v pervykh vekakh n. e. Moskva: Nauka.
- Makhno, Ye. V. 1960. Rozkopky kurhaniv epokhy bronzy ta sarmatskogo chasu v s. Ust-Kamiyanka. *Arheologichni pam'yatky URSS*, IX, s. 14-39.
- Meljukova, A. I. 1953. Pamyatniki skifskogo vremeni na Srednem Dnestre. *Kratkie soobshcheniya IIMK AN SSSR*, 91, s. 60-73.
- Obolduyeva, T. G. 1948. *Pamyatniki sarmatskikh plemen na Ukraine*. NA IA NANU, f. 12, spr. 314.
- Obolduyeva, T. G. 1952. Sarmatski kurhany bilya m. Melitopolya. *Arheologichni pam'yatki URSS*, IV, s. 43-47.
- Polin, S. V., Simonenko, A. V. 1990. «Rannesarmatskie» pogrebeniya Severnogo Prichernomoriya. In: Kovaleva, I. V. (ed.). *Issledovaniya po arheologii Podneproviya. Dnepropetrovsk: DGU*, s. 73-93.
- Polin, S. V., Simonenko, A. V. 2012. «Rannesarmatskie» pogrebeniya Severnogo Prichernomoriya. In: *Zoloto, kon i chelovek. Sbornik statei k 60-letiyu A. V. Simonenko*. Kiev: Skif, s. 155-176.
- Puzdrovskiy, O. E. 1989. Sarmaty v Neapoli Skifskomu. *Arheologiya*, 3, s. 30-40.
- Raevskiy, D. S. 1971. Skify i sarmaty v Neapole. *Materialy i issledovaniya po arheologii SSSR*, 77, s. 143-151.
- Rikman, E. A. 1964. *Pozdnie sarmaty Dnestrovsko-Dunatskogo mezhdurechiya*. Moskva: Nauka.
- Rikman, E. A. 1975. *Etnicheskaya istoriya naseleniya Podnestroviya i priliegajushchego Podunaviya v pervye veka n. e.* Moskva: Nauka.
- Rostovtsev, M. I. 1914. *Antichnaya dekorativnaya zhivopis na yuge Rossii*. Sankt-Peterburg, I.
- Rostovtsev, M. I. 1918a. *Ellinstvo i iranstvo na yuge Rossii*. Petrograd.

- Rostovtsev, M. I. 1918b. *Kurgannye nakhodki Orenburgskoy oblasti epokhi rannego i pozdnego ellinizma*. Moskva. Materialy po arkheologii Rossii, 37.
- Rostovtsev, M. I. 1925. Skifiya i Bospor. Kriticheskoe obozrenie pamyatnikov literaturnykh i arkheologicheskikh. Leningrad: AIMK im. N. Ya. Marra.
- Rudinskiy, M. Ya. 1927. Doslidy na Poltavshchini. *Korotke zvidomlennyya VUAK za 1926 r.*, s. 144-150.
- Rudinskiy, M. Ya. 1931. Kantemyrivski mohyly rymsskoi doby. *Zapysky VUAK*, 1, s. 127-156.
- Rusyayeva, A. S. 1989. Do istorii vzayemovydnosyn Olvii z sarmatamy. *Problemy istorii ta arkheologii davnyoho naselennya Ukrainy. Tezy dopovidey XX Respublikanskoj konferencii*, s. 192-193.
- Samokvasov, D. Ya. 1908. *Mogily Russkoy zemli*. Moskva: Sinodalnaya tipografiya.
- Simonenko, A. V. 1981. Sarmaty v Srednem Podneprovie. In: Artemenko, I. I. (ed.). *Drevnosti Srednego Podneprovija*. Kiev: Naukova dumka, s. 52-68.
- Simonenko, A. V. 1986. *Voennoe delo naseleniya stepnogo Prichernomoriya v III v. do n. e. — III v. n. e.* Dissertatsiya k. i. n. IA AN USSR.
- Simonenko, O. V. 1991. Roksolany (poshuk arheologichnikh vidpovidnostey). *Arkheologiya*, 4, s. 17-28.
- Simonenko, O. V. 1992. Grosu V. I. Khronologiya sarmatskikh pamyatnikov Dneprovsko-Prutskogo mezhdurechya (recenziya). *Arkheologiya*, 2, s. 153-157.
- Simonenko, A. V., 1993. *Sarmaty Tavrii*. Kiev: Naukova dumka.
- Simonenko, O. V. 1998. Sarmaty. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Davnya istoriya Ukrainy*. Kyiv: IA NANU, 2, s. 154-176.
- Simonenko, A. V. 1999a. *Sarmaty Severnogo Prichernomoriya. Khronologiya, periodizatsiya i etno-politicheskaya istoriya*. Dissertatsiya d. i. n. IA NANU.
- Simonenko, O. V. 1999b. Sarmatske pokhovannya z tamhamy na terytorii Olviyskoy derzhavy. *Arkheologiya*, 1, s. 106-118.
- Simonenko, A. V. 2000a. Mogilnik Dneprozavodstroy i sarmatskie pamyatniki «vostochnoy volny» v Severnom Prichernomorie. *Nizhnevolzhskiy arkheologicheskij vestnik*, 3, s. 133-144.
- Simonenko, A. V. 2000b. Sootnoshenie ranne- i srednesarmatskoy kultur v Severnom Prichernomorie. In: Myshkin, V. N. (ed.). *Rannesar matskaya kultura. Formirovanie, razvitiye, khronologiya*. Samara: SNC RAN, 2, s. 187-204.
- Simonenko, O. V. 2001a. Sarmatskiy period. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Istoriya ukrainskoy kultury*. Kyiv: Naukova dumka, 1: Istoriya kultury davnyoho naselennya Ukrainy, r. 6, 6.4, s. 361-380.
- Simonenko, A. V. 2001b. Sarmaty i olviyskoe gosudarstvo: sovremennaya istoriografiya problemy. In: Kryzhyc'kij, S. D. (ed.). *Olviya ta antychniy svit. Materialy naukovykh chitan, prysvyachenykh 75-richchju utvorennya istoriko-arkheologichnoho zapovidnyka «Olviya» NAN Ukrainy*. Kyiv, s. 122-124.
- Simonenko, A. V. 2001c. Evropeiskie alany i alany-tanaty v Severnom Prichernomorie. *Rossiyskaya arkheologiya*, 4, s. 77-91.
- Simonenko, A. V., 2004a. Khronologiya i periodizatsiya sarmatskikh pamyatnikov Severnogo Prichernomoriya. *Sarmatskie kultury Evrazii: problemy regionalnoy khronologii. Doklady k 5 mezhdunarodnoy konferentsii «Problemy sarmatskoy arkheologii i istorii»*, s. 134-173.
- Simonenko, A. V. 2004b. Kitaiskie i tsentralnoaziatskie elementy v sarmatskoy kulture Severnogo Prichernomoriya. *Nizhnevolzhskiy arkheologicheskij vestnik*, 6, s. 45-65.
- Simonenko, O. V. 2008. Mystetstvo sarmativ Pivnichnoho Prychornomoriya. In: Skrypnyk, G. (ed.). *Istoriya ukrainskogo mystetstva*. Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho NANU, 1, s. 230-261.
- Simonenko, A. V. 2010a. *Sarmatskie vsadniki Severnogo Prichernomoriya*. Sankt-Peterburg: SPbGU; Nestor-Istoriya.
- Simonenko, A. V. 2010b. «Gunno-sarmaty» (k postanovke problemy). *Nizhnevolzhskiy arkheologicheskij vestnik*, 11, s. 134-143.
- Simonenko, A. V. 2011. *Rimskiy import u sarmatov Severnogo Prichernomoriya*. Sankt-Peterburg: SPbGU; Nestor-Istoriya.
- Simonenko, A. V. 2012. Sarmaty v Srednem Podneprovie. In: *Zoloto, kon i chelovek. Sbornik statey k 60-letiyu A. V. Simonenko*. Kiev: Skif, s. 45-72.
- Simonenko, A. V. 2013. *Rimskiy i provincialny import u sarmatov Severnogo Prichernomoriya. Tipologiya i khronologiya*. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing.
- Simonenko, A. V. 2015. *Sarmatskie vsadniki Severnogo Prichernomoriya*. 2-e izd., ispr. i dop. Kiev: Oleh Filjuk.
- Simonenko, A. V., Lobay, B. I. 1991. *Sarmaty Severo-Zapadnogo Prichernomoriya v I v. n. e. (pogrebeniya znati u s. Porogi)*. Kiev: Naukova dumka.
- Smirnov, K. F. 1947. Sarmatskie kurgannye pogrebeniya v stepyah Povolzhya i Yuzhnogo Priuraliya. *Doklady i soobshcheniya istoricheskogo fakulteta MGU*, 5, s. 52-86.
- Smirnov, K. F. 1954. Voprosy izucheniya sarmatskikh plemen i ikh kultury v sovetskoy arkheologii. In: Shelov, D. B. (ed.). *Voprosy skifo-sarmatskoy arkheologii: po materialam konferentsii IIMK AN SSSR 1952 goda*. Moskva: AN SSSR, s. 196-219.
- Smirnov, K. F., 1971. O nachale proniknoveniya sarmatov v Skifiyu. *Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR*, 177, s. 191-196.
- Smirnov, K. F. 1984. *Sarmaty i utverzhdenie ikh politicheskogo gospodstva v Skifii*. Moskva: Nauka.
- Smishko, M. Yu. 1962. Sarmatski pohovannya byla s. Ostrivets Stanislavskoi oblasti. *Materialy i doslidzhennya z arkheologii Prykarpattya ta Volyni*, 4, s. 54-70.
- Solomonik, E. I. 1965. *Sarmatskie znaki Severnogo Prichernomoriya*. Kiev: Naukova dumka.
- Tatishchev, V. N. 1962. *Istoriya Rossiiskaya*. Moskva; Leningrad: Nauka, 1.
- Trefliiev, E. P. 1905. Arkheologicheskaya ekskursiya v Kupyanskiy uезд Kharkovskoy gubernii. *Trudy XII Arkheologicheskogo syezda*, 1, s. 135-138.
- Khanenko, B. I., Khanenko, V. N. 1900. *Drevnosti Pridneprovija*. Kiev: S. V. Kulzhenko, 2, 3.
- Shults, P. N. 1971. Pozdneskifskaya kultura i ee varianty na Dnepre i v Krymu. *Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR*, 77, s. 140-142.
- Shcherbachev, Yu. 1894. Raskopki bliz s. Manuilovka Kremenchugskogo uyezda Poltavskoy gubernii v 1887—1889 gg. *Trudy Moskovskogo arkheologicheskogo obshchestva*, 15 (2), s. 39-42.
- Shchukin, M. B. 1972. Sarmatskie pamyatniki Srednego Podneprovija i ih sootnoshenie s zarubinetskoj kulturoi. *Arkheologicheskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 14, s. 43-52.
- Shchukin, M. B. 1982. Tsarstvo Farzoya. Epizod iz istorii Severnogo Prichernomoriya. *Soobshcheniya Gosudarstvennogo Ermitazha*, 47, s. 35-42.
- Shchukin, M. B. 1987. O trekh putyakh arkheologicheskogo poiska predkov ranne-istoricheskikh slavyan. Perspektivy tretogo puti. *Arkheologicheskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 28, s. 103-118.
- Shchukin, M. B. 1989a. Sarmaty na zemlyakh k zapadu ot Dnepra i nekotorye sobytiya I v. n. e. v Tsentralnoy i Vostochnoy Evrope. *Sovetskaya arkheologiya*, 1, s. 70-83.
- Shchukin, M. B. 1989b. Na zapadnykh granitsakh Sarmatii (nekotorye problemy issledovaniya). In: Raev, B. A. (ed.). *Kochevniki evraziyskikh stepei i antichnyi mir (problemy kontaktov)*. Novocherkassk, s. 31-56.
- Shchukin, M. B. 1994. *Na rubezhe er. Opyt istoriko-arkheologicheskoy rekonstruktsii politicheskikh sobytii III v. do n. e. — I v. n. e. v Vostochnoy i Tsentralnoy Evrope*. Sankt-Peterburg: Farn.
- Yatsenko, S. A. 2001. *Znaki-tamgi iranoyazychnykh narodov drevnosti i rannego srednevekoviya*. Moskva: Vostochnaya literatura.
- Rau, P. 1927. *Die Hugelgraber romischer Zeit an der unteren Wolga*. Pokrowsk.
- Simonenko, A. 2001a. Bewaffnung und Kriegswesen der Sarmaten und späten Skythen im nördlichen Schwarzmeergebiet. *Eurasia Antiqua*, 7, s. 187-327.
- Simonenko, A. 2001b. Chinese and East Asian Elements in Sarmatian Culture of the North Pontic Region. *Silk Road Art and Archaeology*, 7, p. 53-72.
- Simonenko, A. V., Marčenko, I. I., Limberis, N. Yu. 2008. *Römische Importe in sarmatischen und maiotischen Gräbern*

zwischen Unterer Donau und Kuban. Mainz: Philipp von Zabern.

Shchukin, M. B. 1989. *Rome and the Barbarians in Central and Eastern Europe. 1st cent. BC — 1st cent. AD*. Oxford, I—II. BAR International Series, 542.

Symonenko, O. 2012. On the Problem of the «Huns-Sarmatians». *Anabasis. Studia Classica et Orientalia*, 3, p. 289-301.

A. V. Symonenko

ESSAY ON THE SARMATIAN STUDIES IN UKRAINE

The steppe and part of the forest-steppe of modern Ukraine since the 2nd century BC till the 4th century AD were the place of residence of the numerous Sarmatian tribes. The Sarmatian studies are one of the actual research fields of Ukrainian and foreign archaeologists.

The article analyses the study of Sarmatian culture of North Pontic region since the time of the first finds of Sarmatian sites until the present. The author proposes to survey the development of Ukrainian Sarmatian studies in two directions: field exploration and the theoretical interpretation of archaeological material. The article presents the history of the finds of Sarmatian culture and the review of points of view of main scholars on the various problems of Sarmatian archeology.

The history of Ukrainian Sarmatian studies is associated with the names of T. G. Obolduyeva, E. V. Makhno, M. I. Vyazmitina, A. V. Symonenko, M. B. Shchukin, V. I. Kostenko, O. M. Dzygovski, M. M. Fokeyev. The Sarmatians of Moldova were fundamentally studied by E. A. Rickman and V. I. Grosu.

In total in the North Pontic region by the end of XX century 1256 burials and individual finds of Sarmatian culture were known. Among them the burials of the «kings» and «queens» near the villages of Pogory and Vesnyane, in the Sokolova Mohyla and Nohayichik barrows were excavated.

The fundamental works of Prof. M. I. Rostovtsev were the first attempt to summarize the historical and archaeological sources of the Sarmatians of North Pontic region. The scholars of the Institute of Archeology of the Academy of Sciences of Ukraine SSR Drs. T. G. Obolduyeva in the fifties of the twentieth century and M. I. Vyazmitina — in the sixties — seventies were at the source of the Ukrainian Sarmatian studies. The Sarmatian culture of the North Pontic region became the latest subject of scientific studies by K. F. Smirnov.

Since the beginning of the eighties the new generation of researchers was involved to the Sarmatian studies in Ukraine and Dr. A. V. Simonenko became the leader. He has reconstructed the ethnic and political history of the Sarmatians of the North Pontic region, proposed the new chronology of the Sarmatian Age, the essay on the culture and art of the Sarmatians was written by him. In several monographs of Dr. Symonenko and their reprints the Roman imported products from the North Pontic Sarmatian graves were studied, and the armaments, horse equipment and the military affairs of the Sarmatians were analyzed.

Keywords: paper, monograph, Sarmatians, Sarmatian culture, North Pontic region, Ukraine, barrows, burial, chronology.

Одержано 12.04.2019

СИМОНЕНКО Олександр Володимирович, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник, Інститут археології НАН України, проспект Героїв Сталінграда 12, Київ, 04210, Україна, *simonal@ukr.net*.

SYMONENKO Oleksandr, Doctor habilitatis, Chief Research Fellow, Institute of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine, Prospekt Heroiv Stalinhrada 12, Kyiv, 04210, Ukraine, *simonal@ukr.net*.